

Røða til seyðarhøvdaveitsluna

Havnar Klubbi 26. november 2016

Jóan Pauli Joensen.

Fyrst av øllum fari eg at takka fyri tann heiður, sum er fallin mær í lut, at halda røðu á seyðarhøvdaveitsluni.

Tað er ein søga um kokk umborð á føroyskum skipi, sum í heilum borðreiddi við seyðarhøvdum. Ein dagin var ovboðið hjá einum av manningini, hann sló nevan í borðið og segði, at nú var hann dekanifari, keddur av at síggja, hvønn dag hann fekk døgurða, hesi seyðarhøvdini, klovin frá pannuni og niður í nasarnar, nú mátti koma broyting í.

Kokkurin lurtaði, og broyting, ja, hon kom, tí næstu ferð kokkurin kókaði seyðarhøvd, vóru tey ikki klovin, hann hevði ístaðin saga tey av um tvøran, men tá mistu allir matarlystin.

So til tað, sum eg fari at tosa um. Tað er so, at forelskilsí og kærleiki hava altíð verið til so ella so, men fyrr í tíðini var hjúnalagið alt ov týðningarmikið til bert at kunna byggja á ástartokka, grundarlagið mátti vera betri enn so.

Tað, sum tað ráddi um, tað var at verða ein góður maður og ein góð kona fyri hvønn annan og fólk høvdu eina fatan av, hvat tað var. Hjúnalagið var ein framleiðslueind fram um nakað annað. Fólk vórðu hjún fyri at fáa børn undir skipaðum umstøðum og halda ogn saman. Kærleiki varð mestsum roknað sum eitt bonus.

Nógvastaðni í Norðurlondum var vanligt ikki at fáa fleiri enn tvey børn. Jens Christian Svabo sigur seinast í 1700-árunum, at í eini bygd lögdu tey kópafostur í songina, tí tað skuldi gera, at konan ikki var við barn. Alt gott um Svabo gamla, men hann var piparsligur, og ilskaðist inn á hesi fólk, sum *“stærk mistænkes for uværdig Brug heraf, nemlig for ej at faae fleere Børn,”* og tað var fyri, at jørðin ikki skuldi pettast ov nógv sundur við arvi. Hann sigur, at fólk sjáldan

fingu meira enn eitt barn, men doyði tað, meðan konan enn kundi fœða børn, so fingur tey vanligar eitt barn eitt ár aftaná.

Fólkateljingar prógva, at hann hevur rætt, tí yvirhøvur høvdu fólk ikki fleiri enn tvey børn í hesi bygdini, sum var Sørvágur, og Svabo heldur fyri, at *“maatte denne Byes Beboere skamme sig, der sette deres Tillid til det guddommelige Forsyn til Side, og øde deres kræfter paa en vellyst, der om end ikke i ægteskabet, kan være tilladt uden for sin bestemmelse af Ægtestandens hellige Stiftere”*

Helst hevur Svabo misstilt okkurt um kópafostrið, tí talan hevur neyvan verið um pátrúgv, men um, at okkurt úr innvølinum á kópi varð brúkt sum fyrirbyrging á ein meira ítøkiligan hátt. Sannleikin er, sum søguligar kanningar vísa, at tað var vanligt at nýta hestagarnar til tað, sum í nýggjari tíð fæst á apotekinum og hjá frisørum. Jarnsmiðurin seldi garnarnar í passaligum longdum, kvettar sundur við gløðandi stáli, so teir vórðu tættir.

Annars segði ein ommubeiggi mín fyri mær, at hann í eini grind í Tindhólmi, hevði hoyrt ein gamlan miðving siga, at í Sørvági var tað so, at um konan fekk triðja barnið, so var maðurin koyrdur upp á loftið.

Týskarin Graba, ið var í Føroyum í 1828, skilti ikki, tá hann búði hjá bónda, at konufólkini ikki fóru út eitt kvøldi, tá hann skuldi lata seg úr, áðrenn hann fór at leggja seg, og at tey vóru har aftur, tá hann fór upp um morgunin. Hann kendi seg blygdarskemdan av teimum. Tá hann gramdi seg fyri presti, sló hesin alt upp í glens, tí tað var alt, sum tað áttu at vera, konufólkini hugsaðu ikki sum hann og prestur segði honum eisini, at mannfólk og konufólk svóvu í somu song, bert við einari fjøl ímillum sín. Tey funnu vanligar ikki uppá nakað býtt fyri tað. Tað undraði eisini Graba, at tað ikki vóru fødd fleiri enn 3-6 børn uttanfyri hjúnalag í Føroyum um árið, serliga tá sovið var so tætt. Nú mugu vit minnst til, at Graba kom úr stórum býi í Týsklandi, har var lættari at lata seg lokka.

Ein kendur svenskur etnologur, Jonas Frykman, hann vísir á, at hjá bóndum í Svøríki har *“hade en sängkammare inte någon*

omedelbar erotisk laddning... Sängen för den svenske bonden var en sovapparat, inte en pippa-apparat.” Tit hava óivað longu rokna út, hvat pippa merkir á svenskum.

Okkurt fór sjálvandi fram í hjúnasongini hjá teimum gomlu, men um vit hugsa um, hvussu stuttar sengurnar vóru fyrr, so kravdist ikki sørt av akrobatikki at geberda seg har undir teimum ómetaliga tungu dýnunum, tá var rekkjuváðin úr tøvdari ull kanska lættari.

Hjá flestu av hinum fór kærleikslívið fram aðrastaðni, um veturin í skýmaskotum ella á hoyloftinum og um summarið úti í Guds fríu natúru, vísir Jonas Frykman á.

Í 1973 gjørði eg etnologiskar rannsóknir í Mykinesi og tosaði tá við eina gamla konu um innrættingina av húsunum. Hon var fødd í 1886.

Tá vit komu at tosa um sengurnar, steðgaði hon á, sá ógvuliga hugsanarsom út og segði so, *”Eg havi so ofta hugsa um, at fólk fyrr í tíðini, tá øll svóvu í sama rúmi, so hava tey antin verið nøkur frygtilig svín, ella hava tey havt tað øgiliga trist”.*

Danski læknin Panum, sum var í Føroyum í 1846, heldur ikki, at føroyingar vóru stórvegis amorøst annlagdir og skrivar at *“attraaede Giftermaal og Udsvævelser med det andet Kjøen ofte forekommer den betænksomme Færing for vovelige”.* Umstøðurnar loyvdu tí ikki, tað hevur sjálvandi verið frustrerandi.

At konufólkini eisini hildu seg aftur, var eisini til at skilja, tí var genta við barnuttan nakran at giftast við, so kom hon at verða illa fyri, og hjá nógvum var einasta loysnin at føða barnið í loyndum – í *“dølgsmál”*, sum tað stendur í skjølunum.

Harafturat kom tað, at fatanin um okkara leiðir var lítið frægari enn tann eysturlenska mentanin, sum í dag stendur fyri skotum, tí norðurlendingar góvu ikki bert kvinnuni ábyrgdina av hennara egna seksualiteti, men tað var eisini hennara ábyrgd, at halda skil á seksualitetinum hjá manninginum og ikki lokka hann til nakað.

Men, sum so ofta, so valdaðist, hvar í tí sosiala hierarkinum fólk vóru. Fólk í veldi og við valdi, tey høvdu altíð aðrar móguleikar.

Fekk húsbóndin ikki hildið fingrarnar, ella okkurt annað, burtur frá arbeiðskonuni, so hon gjørdist við barn, kundi hann altíð fáa ein fátækan húskall at giftast við henni, móti at hesin fekk eina trøð afturfyri, so tey kundu livbjarga sær. Hægri uppi í sosiala hierarkinum fólk vóru, uppafur meira kundu tey loyva sær, ja, summa staðni høvdu, aðalsmenn tikið sær rætt til tað, sum á latíni eitur "*jus prima noctis*", rættin til tað fyrstu náttina við brúðrini, sum onkur kanska minnst frá filminum *Brave Heart*, har eingilsku aðalsmennirnir tóku sær fyrstu náttina við brúðrini hjá skotum. Illar tungur siga, at summir prestar eisini tiltuskaðu sær henda rætt.

Vóru fólk trúlovaði og skuldu giftast, var tað ikki tikið so tungt, um kona ikki gekk so leingi við fyrsta barninum. Jonas Frykman, hevur í einum 100 ára tíðarskeiði í Svøríki, kanna eftir, hvussu long tíð, tað tók frá tí hjún vórðu gift til fyrsta barni kom. Tað er eitt sindur ymist, alt eftir, hvar í landinum tað var, men tað vísti seg at vera óvanliga nógvar kvinnur, sum gingu nógv styttri við fyrsta barninum enn við teimum børnum, sum tær fingi seinni.

Hetta hevur heldur ikki verið ókent í Føroyum. Men ikki varð dámt, at kvinna sigldi undir følskum flaggi inn eftir kirkjugólvinum. "*Med myrtrkran i håret, uskyldig brud*". Var hon við barn, so skuldi hon ikki hava myrtu í hárinum, tað sømdi seg ikki, um tað vísti seg seinni at hon var við barn.

Tað er móguligt, at føroyingar fyrr ansaðu eftir ikki at leypa framav, tá tað kom til tað kynsliga, men kortini høvdu teir heimaráð, sum kundu hjálpa uppá tað. Eiðislæknin R. K. Rasmussen savnaði í síni tíð gomul føroysk heimaráð, eisini um tað, ið verður nevnt *afrodisiakum* – kærleiksstimbur. Fyri at fáa huga mans vendan móti kvinnu, var tað at koyra nakrar dropar av flidnasoði í oyra á honum. Fyri at kvinna skuldi fáa hug, so vóru ráðini at turka hvalspýggju, og stroya pulvurið á gólvið í dansistovuni. Var eingin hvalspýggja tøk, so bar til at brúka fiskasil á sama hátt. Tað skuldi eisini hjálpa, at loysa

eitt sindur av hjortspring upp í vatni og geva kvinnu tað at drekka. Gekk tað ov vítt, so varð sagt, at tað bar til at halda kynsligan ovurhuga hjá kvinnum niðri við at geva teimum kópaspik at eta.

Tá vit koma til seinast í 1800-talinum fær kærleikin virði í sjálvum sær. Í Føroyum vóru vit so heppin, at um somu tíð fór fiskivinnan at mennast og geva fátøkum fólki høvi til at seta fótin undir egið borð. Fólk fáa nú eisini hús við fleiri rúmunum, og tey fáa eisini meira privatlív, enn tey høvdu havt fyrr, og tiskil fleiri børn.

Eg veit ikki hví, men hildið varð at fiskagentur, sum fóru til Tvøroyrar og aðrastaðni at ganga í fisk, vóru óskikkiligari enn aðrar. Tað er einki, sum bendur á tað, men tað slepst ikki undan at vísa á, at amtslæknin í ársfrágreiðing frá 1930-árunum skrivar um moralin á Tvøroyri, *”at den ligger på et lavt, men behageligt niveau.”* Tað var komin ein nýggj tíð við fleiri móguleikum og nýggjum sjónarhornum.

Øll bløðini eg keypi, tí
har er mong søgan søgd,
um kjerligheit og fríggjari
og ymisk ástarbrøgd.
Ádú, so fara tvey í song,
tað er so spennandi –
eg illa nokk kann bíða
eftir næsta nummari.
Ja, tí eri eg heilt vekk
í Tempo og Skipper Skræk,
Uge-revuen, Familie-journalen,
Tempo og Skipper Skræk.

Tað varð sungið á Studentakabarettin fyri meira enn mansaldri síðani. Yrkjarin, var vist ein prestur. Fyri ikki at tosa um sangin *”Tá eg var fimtan”*, sum fall nógvum fyri bróstið, serliga niðurlagið.

Hugburður, hann hefur tað við at broytist, og nógv, ið var óhugsandi fyrr, er sjálffylgja nú, og kortini er einki nýtt undir sólini, menniskjan er grundleggjandi tann sama.

Takk fyri, at tit vildu lurta.